

CYNGOR SIR YNYS MÔN	
Pwyllgor:	Pwyllgor Gwasanaeth Democrataidd
Dyddiad:	11 Mehefin 2026
Teitl yr adroddiad:	Diweddariad Adolygiad Cymunedol
Pwrpas yr adroddiad:	Diweddaru'r Pwyllgor ar ganlyniadau'r ymgynghoriad cychwynnol a'r camau nesaf
Awdur:	Dyfan Sion, Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd

Cefndir

1. Mae dyletswydd statudol ar Gyngor Sir Ynys Môn, yn unol â Deddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013, i fonitro'r cymunedau o fewn y sir a threfniadau etholiadol y cymunedau hynny, a chynnal arolygon pan fo'n briodol. Wrth gyflawni ei ddyletswyddau ac wrth gynnal unrhyw adolygiad, rhaid i'r Cyngor geisio sicrhau llywodraeth leol effeithiol a chyfleus.
2. At ddibenion yr arolygon hyn, uned llywodraeth leol islaw lefel cyngor sir (y 'prif gyngor') yw cymuned. Mae Ynys Môn wedi ei rhannu'n 40 cymuned, gyda chyngor tref neu gyngor cymuned yn gwasanaethu pob un. Yn y cyd-destun hwn yr un yw statws cyfreithiol y cynghorau beth bynnag y'i gelwir, h.y. maent i gyd yn cael eu hystyried yn 'gynghorau cymuned'. Gall cymunedau yn eu tro gael eu rhannu'n wardiau at ddibenion etholiadol ond nid yw hyn yn anorfod, ac nid yw pob ardal cyngor cymuned wedi eu rhannu'n wardiau.

Arolwg cymunedol o'r trefniadau etholiadol 2026 – Cylch Gorchwyl

3. Mae Cyngor Sir Ynys Môn wedi penderfynu adolygu trefniadau etholiadol cymunedol yr Ynys yn ystod 2026. Nod yr adolygiad ydi sicrhau bod y trefniadau etholiadol ar gyfer pob cyngor tref a chymuned yn darparu llywodraeth leol effeithiol.
4. Wrth gynnal yr arolwg bydd y Cyngor Sir yn ystyried:
 - a. nifer yr aelodau ar y cyngor cymuned;
 - b. rhannu'n wardiau (os yw'n briodol) at ddibenion ethol cynghorwyr;
 - c. nifer a ffiniau unrhyw wardiau;
 - d. nifer yr aelodau sydd i'w hethol ar gyfer unrhyw ward;
 - e. enw unrhyw ward.

5. Cynhelir yr adolygiad yn unol ag adran 31 Deddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013. Mae'n arfer da cynnal yr adolygiad cyn etholiadau lleol 2027 fel bod unrhyw argymhellion yn weithredol erbyn hynny. Disgwylir hefyd i'r Cyngor gynnal yr adolygiad cyn i'r Comisiwn Democratiaeth a Ffiniau Cymru gynnal arolwg etholiadol o'r Cyngor Sir sydd wedi ei gynllunio ar gyfer 2027/28.

Amserlen

6. Mae 4 cam statudol i'r arolwg a byddwn yn dilyn yr amserlen ganlynol:

Cam 1 – cyhoeddusrwydd cychwynnol	• Cysylltu gyda chynghorau tref a chymuned ac ymgynghoreion eraill i godi ymwybyddiaeth am yr arolwg • Cyhoeddi gwybodaeth ar wefan y Cyngor
Cam 2 – ymchwiliad ac ymgynghoriad cychwynnol	• Ymgynghoriad cychwynnol yn dechrau ar 26 Ionawr tan 13 Mawrth • Ystyried sylwadau ac ymchwilio pellach yn ystod Ebrill i Gorffennaf
Cam 3 – cynigion drafft ac ymgynghori ar y cynigion hynny	• Cymeradwyo cynigion drafft yn y Cyngor Sir ym mis Medi • Ymgynghori ar y cynigion drafft am 6 wythnos rhwng Medi a Tachwedd
Cam 4 – argymhellion terfynol	• Cyflwyno argymhellion terfynol i'r Cyngor Sir ym mis Rhagfyr 2026. • Dod i rym erbyn etholiadau lleol Mai 2027.

Cynnydd

7. Mae camau 1 a 2 wedi eu cwblhau a byddwn yn datblygu cynigion drafft dros yr haf er mwyn ymgynghori arnynt yn yr hydref (cam 3).
8. Cafwyd 23 ymateb i'r ymgynghoriad cychwynnol (cam 2), 4 cyngor tref, 18 cyngor cymuned ac un aelod o'r cyhoedd. Mae crynodeb o sylwadau'r isod:

Cwestiwn	Crynodeb o'r sylwadau
Cwestiwn 1: Ydy nifer yr aelodau ar y cyngor tref / cymuned yn addas?	Cafwyd 22 ymateb Roedd 16 yn credu bod y nifer yn addas, gan gynnwys y 4 cyngor tref. Roedd 3 yn credu bod gormod o aelodau ar eu cyngor ac yn cael trafferth llenwi seddi. Cyflwyno gwybodaeth ffeithiol yn unig wnaeth 3 arall.
Cwestiwn 2: Oes gennych chi unrhyw seddi gwag?	Cafwyd 21 ymateb Roedd 17 yn adrodd bod ganddynt seddi gwag a 4 yn adrodd nad oedd ganddynt. Roedd mwyafrif y cynghorau yn adrodd bod seddi wedi dod yn wag yn weddol ddiweddar ond roedd rhai wedi methu llenwi seddi ers dwy neu dair blynedd.
Cwestiwn 3: Ydych chi wedi cynnal etholiad neu gyfethol aelodau ers Mai 2022?	Cafwyd 22 ymateb Roedd 20 yn adrodd eu bod wedi mynd trwy'r broses o lenwi seddi ers 2022, a 2 yn adrodd nad oeddynt wedi gorfod gwneud. 4 etholiad sydd wedi ei gynnal mewn cynghorau tref a chymuned ers Mai 2022. Dau etholiad llawn a dau yn ddiwrthwynebiad. Mae'r holl seddi eraill wedi eu llenwi drwy broses gyfethol.
Cwestiwn 4: Os ydi'r gymuned wedi ei rhannu'n wardiau etholiadol ydi'r trefniadau yn addas? Os ddim, beth fyddai'n gweithio'n well?	Cafwyd 14 ymateb Roedd 4 yn credu bod trefniadau wardiau etholiadol yn addas (cynghorau tref oedd 3 ohonynt). Roedd 6 yn credu dylid dileu neu uno'r wardiau. Cyflwynodd 4 arall wybodaeth ffeithiol yn unig. (Er gwybodaeth - mae 27 o'r 40 cyngor trefn a chymuned ar Ynys Mon wedi eu rhannu'n wardiau etholiadol).

Cwestiwn 5: Oes gennych chi unrhyw sylw ar enwau eich wardiau etholiadol, os yn berthnasol?	Cafwyd 9 ymateb. Nododd pob un eu bod yn meddwl bod yr enwau'n briodol, neu nad oedd ganddynt sylw.
---	---

Casgliadau cychwynnol a camau nesaf

9. Mae'n amlwg bod nifer o seddi gwag ar draws y cyngorau a rhai cyngorau yn cael trafferth eu llenwi. Ychydig iawn o etholiadau sy'n cael eu cynnal, a'r drefn gyfethol a ddefnyddir i lenwi seddi yn y mwyafrif helaeth o achosion. Er bod cefnogaeth i wardiau etholiadol ymysg cyngorau mwy o faint, mae rhai cyngorau llai yn credu dylid eu dileu ac y gall hynny wneud y broses o lenwi seddi gwag yn haws.
10. Bydd gwaith pellach yn digwydd dros yr haf i wneud ymchwil pellach a datblygu cynigion drafft. Ar sail y dystiolaeth gychwynnol, bydd y cynigion drafft yn argymhell lleihau'r nifer o wardiau etholiadol mewn cymunedau, oni bai bod dystiolaeth gadarn i'w cadw.
11. Ar hyn o bryd mae'r adolygiad yn llwyddo i gadw at yr amserlen ac nid ydym yn rhagweld unrhyw broblem ei gwblhau mewn da bryd cyn etholiadau lleol Mai 2027.

Argymhelliad

12. Gofynnir i'r Pwyllgor:
 - a. nodi cynnwys yr adroddiad a'r amserlen
 - b. ystyried cwestiynau yr ymgynghoriad cychwynnol a chyfrannu unrhyw sylwadau perthnasol.